

Raf Vanderstraeten

Joos van Vugt, *In zorgzaamheid en eenvoud. De Fraters van Utrecht in jaren van verandering en overdracht, 1965-2000*. Budel-Nijmegen: Damon, 2001. ISBN 90 5573 204 4, 320 blz., f 40,00.

In de loop van de negentiende eeuw zijn in de katholieke delen van West-Europa talloze congregaties van mannelijke en vrouwelijke religieuzen ontstaan die zich op 'liefdewerken' richtten. Deze actieve congregaties beleefden in de eerste helft van de twintigste eeuw veelal hun hoogtepunt - gemeten aan hun ledenaantallen en de omvang van de verrichte werkzaamheden. Zij speelden een essentiële rol bij de opbouw van een netwerk of zuil van katholieke organisaties, vooral op de domeinen van onderwijs en ziekenzorg. Men heeft hen niet onterecht de 'sainte milice' van de katholieke kerk genoemd. In de tweede helft van de vorige eeuw kenden deze congregaties echter een enorme terugval. Door het opdrogen van de instroom (roepingencrisis) zijn zij inmiddels vergrijsde leefgemeenschappen geworden. Enkel congregaties die missiewerken hebben ontplooid, en daarbij in staat zijn in Afrika, Azië of Amerika op regelmatige basis nieuwe leden te rekruteren, zullen nog kunnen voortbestaan. De andere moeten in de volgende jaren de terugtocht voltooien die in de jaren 1960 en 1970 werd ingezet.

Het boek van Joos van Vugt beschrijft het recente wedervaren van één fratercongregatie van middelgrote omvang, namelijk de Fraters van Onze Lieve Vrouw van het Heilig Hart. Die officiële benaming wordt evenwel niet veel gebruikt. Men spreekt in Nederland meestentijds van de Fraters van Utrecht; de congregatie werd in 1873 opgericht in de stad Utrecht door de aartsbisschop van Utrecht (Andries Schaepman). Deze congregatie is vooral op het vlak van opvoeding en onderwijs actief (geweest); aanvankelijk uitsluitend in Nederland, maar daarnaast vanaf 1928 in Indonesië en vanaf 1958 ook in Kenia. In het boek gaat de aandacht hoofdzakelijk naar de periode 1965-2000 (na het Tweede Vaticaans Concilie). Toch komt de 'voorgeschiedenis' ruim aan bod. Bovendien wordt frequent verwezen naar ontwikkelingen bij andere congregaties van Nederlandse origine. Hier wordt zichtbaar dat dit boek voortbouwt op het proefschrift van de auteur: een vergelijkende en historische studie over de evolutie tussen 1840 en 1970 van vijf Nederlandse congregaties. De Fraters van Utrecht werden toen ook al onder de loep gelegd (zie: J. van Vugt, *Broeders in de katholieke beweging*. Nijmegen: KDC/KSC, 1994).

Het corpus van de tekst bestaat uit drie hoofdstukken - Nederland, Indonesië en Kenia - die op dezelfde, ook drieledige wijze zijn opgebouwd. Van Vugt besteedt aandacht aan de liefdewerken van de congregatie, het gemeenschappelijke leven in de kloostercommunities, en de zelfheiliging van de individuele leden. Wat Nederland betreft, worden diverse ontwikkelingen overzichtelijk gepresenteerd: het verdwijnen van het traditionele werk in de onderwijs- en opvoedingsinstellingen, de experimenten met leefgemeenschappen (bijv. kleinere communities, 'huizen-in-de-rij', ouderenzorg), de 'lossere' interpretaties van religieuze verplichtingen (bijv. gelofte van gehoorzaamheid). In Indonesië en Kenia liggen de kaarten anders. In deze hoofdstukken is er aandacht voor de rol van de congregatie (in nauw contact met kerkelijke overheden) in de opbouw en instandhouding van een katholiek

onderwijsnetwerk, de inbedding van religieuze activiteiten in de plaatselijke context, de rekrutering van nieuwe leden uit de inheemse bevolking. In de Keniaanse missie is de rekrutering van autochtone leden niet gelukt; in Indonesië wel. Opmerkelijk is overigens dat in Nederland in het verleden vooral leerlingen uit de eigen scholen intraden, terwijl dat thans in Indonesië niet het geval blijkt te zijn. Het gevolg van de veranderingen in de periode 1965-2000 is dat de fratercongregatie in Nederland en Kenia de boeken moet sluiten, en in Indonesië verder gaat als *Kongregasi Frater-Frater Bunda Hati Kudus*.

De tekst is verzorgd geschreven, en wordt gekenmerkt door een rustig ritme. Hij is toegankelijk voor een breed publiek, ofschoon dat lezerspubliek waarschijnlijk op de eerste plaats uit de fraters en hun omgeving zelf zal bestaan. Hij is ook in opdracht van de fratercongregatie geschreven, als onderdeel van een bezinning op de toekomst, waarbij de congregatie 'van de geschiedenis [wil] leren om verder te komen' (p. 7). Het devies van de congregatie - *In sollicitudine et simplicitate* - is ook als titel gekozen. Die achtergrond verklaart wellicht het relatief geringe aantal literatuurverwijzingen (bovendien veelal uit eigen kring), alsmede de duidelijk evaluatieve toon van bepaalde tekstpassages. Met name in de gedeelten over het missiewerk (waar de congregatie haar toekomst vermoedt!) gaat de positieve berichtgeving over de nieuw ingeslagen wegen wel eens storen. Anderzijds is deze tekst zeker ook voor een ruimer publiek van interesse. In religieuze gemeenschappen zijn van oudsher, zo heeft Talcott Parsons al in de jaren 1960 opgemerkt, samenlevingsvormen beproefd die nadien de maatschappij als geheel diepgaand hebben beïnvloed. Parsons refereerde vooral aan het afvlakken van sociale onderscheidingen en aan het belang van gelijkheid in het aardse leven (bijv. eenvormige klederdracht, verzwijgen van herkomst) en de effecten daarvan op de moderne samenleving. Het wedervaren van actieve congregaties biedt zicht op de mogelijkheden om opvoedings- en onderwijswerkzaamheden religieus (i.c. katholiek) in te kleuren. Van Vugt is een zorgvuldig waarnemer die aan dergelijke facetten aandacht besteedt. Het boek is ook cultuurgeschiedenis en ten dele onderwijsgeschiedenis, al blijft degene die theoretische diepgang verlangt wel wat op haar/zijn honger zitten.

Problematisch vind ik dat Van Vugts inschatting van onderwijs uitgesproken en eenduidig positief is. Dat geldt voor de beschrijving van zowel de inspanningen die de fratercongregatie zich in Nederland en in Indonesië en Kenia getroost heeft bij de oprichting en/of bemanning van scholen, als de studiemogelijkheden die zij haar leden en aspirant-leden heeft geboden en verder biedt. Deze inspanningen worden steevast gepresenteerd als investeringen die hebben gerendeerd, of in de toekomst zullen renderen. Er wordt een rechtlijnig verband verondersteld tussen onderwijs en wereld (lekenwereld én kloosterwereld); verdere scholing staat hier gelijk aan individuele en maatschappelijke vooruitgang. Dat onderwijs latente en oncontroleerbare, soms ongewenste neveneffecten heeft, dat de schoolse discipline niet geheel overeenstemt met die van het kloosterleven, dat onderwijs en wereld niet harmonisch op elkaar afgestemd zijn, enzovoort, dat blijft buiten het gezichtsveld. Over enkele Keniaanse jongemannen, waarmee de congregatie verder wilde, maar die toch uittraden, volgt cynische commentaar: 'Achteraf bleek de motivatie van de betrokken jongemannen echter van een twijfelachtig allooi. De een na de ander verliet de groep nadat hij op kosten van de congregatie een universitair diploma had gehaald' (p. 274). Dat mag in dit specifieke geval zo zijn geweest, maar over de rol van het westerse onderwijsmodel in de vroegere kolonies is ook ander onderzoek voorhanden. In die zin had ik wat meer theoretisch aangescherpte en kritische analyses gewenst.